

Conferința Științifică Națională “Regionalizare și Politici Regionale”, Târgu-Jiu, 25-27 Octombrie 2013, România
Regionalizare și Politici Regionale
Coord: Dumitru-Catalin ROGOJANU
ISBN: 978-973-166-373-9; e-ISBN: 978-973-166-477-4

**Administrative-Territorial
Modifications Of Romania Reflected In
The Institutional Structure Of The
Orthodox Church**
**[Reflectarea modificărilor
administrativ-teritoriale ale României în
structura instituțională a Bisericii
Ortodoxe]**

Iuliu-Marius MORARIU

pp. 217-226

©2014 The Authors & LUMEN Publishing House.

Selection, peer review and publishing under the responsibility of the conference organizers.

How to cite: Morariu, I. M. (2014). Administrative-territorial modifications of Romania reflected in the institutional structure of the Orthodox Church [Reflectarea modificărilor administrativ-teritoriale ale României în structura instituțională a Bisericii Ortodoxe]. In Rogojanu, D. C. (coord.), Regionalizare și politici regionale (pp.217-226). Iasi, Romania: Editura LUMEN.

Administrative-territorial modifications of Romania reflected in the institutional structure of the Orthodox Church

[Reflectarea modificărilor administrativ-teritoriale ale României în structura instituțională a Bisericii Ortodoxe]

Iuliu-Marius MORARIU¹

Abstract

Using the bibliography and the literature of speciality, the author presents in this paper the way how Romania's administrative-territorial changes were reflected in the institutional structure of the Orthodox Church. Between the two institutions, one with secular and one with religious profile, always existed collaboration, and the last one, always organized itself respecting the administrative-territorial units of the former. Also in crucial moments of national history, such as the Great Union event, Church had an important role in contributing through organizing elements and by the pastoral ones, at the incorporation of new territories in the structure of the country and the legislative and administrative uniformity of their existing here.

The article shows how the Church has always respected their specific geographical areas, organizing metropolises in provinces such as Moldavia, Wallachia, Transylvania, Bessarabia, Bukovina, and the Banat, and was responsible for leading the faithful in counties or nets, organized the archbishops, bishops, or deaneries, in the proper shepherding of Orthodox believers who lived in the country. It also examines how administrative division of Romania is reflected today in the institutional structures of the Orthodox Church, given that in recent years, many dioceses were established, which were added to a metropolitan, and a vicarage (the Ukrainians in Maramureș). The paper fills a gap in Romanian research specialist, because of our knowledge, specialized Romanian literature not know before such a study to analyze this issue.

Keywords: *Metropolitan, county, bishoporic, deanery, pastoral*

---

¹ Student, Faculty of Orthodox Theology, „Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, e-mail: morariu_iuliumarius@yagoo.com.

1. Introducere

Biserica Ortodoxă, majoritară pe teritoriul României, a avut dintotdeauna, o structură organizatorică bine definită. Existența ei și a structurilor eclesiastice (mitropolitane și episcopale) a reprezentat un element de stabilitate pentru conducătorii politici ai statelor medievale românești, fapt ce explică apariția timpurie a mitropoliilor Țării Românești și Moldovei (cu privire la acest subiect, a se vedea: Păcurariu, 2004, pp. 229-256, Dobrescu, 1906 și Nandriș, 1931).

Alături de domn s-a aflat așadar, întotdeauna mitropolitul, a cărui prezență consfințea autoritatea lui, care-i asigura locotenența și cu care acesta se sfătuia în situațiile grele pentru țară (Păcurariu, 2004, p. 285, aici autorul arătând ce puternică era legătura lui Ștefan cel Mare cu Biserica și cu structurile ierarhice), fapt ce explică de ce, sediul mitropolitan se va muta, de-a lungul Evului Mediu, acolo unde voievodul va muta capitala (Păcurariu, Cherescu, 2010).

Ce-i drept, odată cu ivirea zorilor modernității, importanța mitropolitului și a structurii mitropolitane și implicarea Bisericii în politică, va scădea în Muntenia și Moldova, în vreme ce, în Transilvania, în perioada neo-absolutistă (Hitchins, 1999, p. 165), pe fondul unor schimbări în politica Imperiului Habsburgic, ierarhii și preoții, vor începe să militeze pentru obținerea unor drepturi (cu privire la acest subiect, a se vedea: Acu, Macavei, Gruia, 2010, unde sunt reliefate cel mai importante aspecte ale acestei problematice, dar și Șaguna, 1923, unde ierarhul ardelean, care a fost unul dintre protagoniștii evenimentelor, vorbește despre această problematică)

Cu toate acestea, și în regat, Biserica se va afla în continuare în atenția autorităților, datorită importanței ei, iar statul va media diplomatic obținerea autocefaliei în anul 1885 (a se vedea *Acte*, 1885, volum ce cuprinde documentele originale ale corespondenței purtate în scopul obținerii autocefaliei), la fel cum o va face și în anul 1925, cu prilejul ridicării ei la rangul de patriarhat (cu privire la acest subiect, a se vedea: volumul *Aucofalie*, 1995)

După Evenimentul Marii Uniri, unde Biserica a avut un rol aparte, rolul și importanța ei vor spori considerabil, în condițiile în care aceasta va ajuta la încorporarea provinciilor nou-alipite în teritoriul României întregite și la adaptarea lor cu organizarea administrativă și bisericească a Țării (Moisescu, Lupșa, Filipașcu, 1957, p. 601).

Dată fiind importanța ei în acest context, rolul pe care l-a jucat ulterior, dar și datorită importanței modului în care Biserica a știut mereu să se plieze pe structurile statale în organizarea ei, ne propunem ca, în rândurile următoare, să prezentăm felul în care s-au reflectat modificările în organizarea administrativă a României în structurile Bisericii Ortodoxe. În acest sens, vom avea în vedere atât literatura de specialitate ce analizează felul în care a evoluat din punct de vedere organizatoric România, cât și bibliografia ce ne prezintă evoluția situației bisericești (statute de organizare, volume și studii). Întrucât, cercetarea este una de pionierat

atât în istoriografia românească cât și în literatura teologică, nădăjduim că ea va umple un gol în cercetare și va constitui un punct de deschidere pentru cerceteările viitoare.

2. Reflectarea modificărilor administrativ-teritoriale ale României în structura instituțională a Bisericii Ortodoxe

Evenimentul Marii Uniri a adus modificări teritoriale României, prin alipirea Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei. Ele s-au reflectat și în structura organizatorică a Bisericii Ortodoxe, care trebuia să le organizeze și să contribuie prin acestea la asimilarea acestora în structurile instituționale deja existente în vechiul Regat. Ce-i drept, aceasta avea o oarecare experiență în acest sens, căci, cu doar câțiva ani înainte, s-a ocupat cu organizarea Cadrilaterului, alipit în anul 1913 (Biserica românească în cadrulater, 1914, pp. 91-92; pentru cele privitoare la organizarea laică a acestuia, a se vedea: Hagiogu, Noe, Muși, 2005, Cătănuș, 2001).

Din punct de vedere ecleziastic, ea a respectat structura fiecărei provincii, preluând, structura deja existentă acolo și modificându-o în funcție de necesitățile pastorale și de structurarea bisericească a românilor.

Astfel, în Transilvania, Mitropolia deja existentă a fost încorporată Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în locul lui Vasile Mangra, filomaghiar, care a decedat la scurt timp după evenimente și a cărui situație nu este într-un tot clară nici astăzi (cu privire la viața și activitatea sa, a se vedea: Eppel, 2006; Idem, 2004; Idem, 2000; Idem, 2007), la conducerea mitropoliei fiind ales Nicolae Bălan (Păcurariu, 2002, p. 37; Moisescu, Lupșa, Filipașcu, 1957, pp. 602-603), în Basarabia, unde procesul de unificare bisericească s-a desfășurat concomitent cu cel de unificare administrativă (Moraru, 2006, p. 572; Nistor, 1933, p. 410; Idem, 1939, pp. 21-25; pentru descrierea evenimentului unificării și a urmărilor sale, a se vedea și: Boldur, 1992, pp. 498-507; Scurtu, 1994, pp. 105-123; Morar, 1995, pp. 172-178; Halilppa, 2001, pp. 137-147; Halipa, Moraru, 1991, pp. 87-103; Gheorghe Cojocaru, 2003, pp. 109-140; Micu, 2012, pp. 109-140; *Darie*, 2012, pp. 7-112), episcopul Nicodim al Hușilor va asigura pentru o vreme locotenența (Buzilă, 1996, p. 107.), după care Gurie Grosu va deveni arhiepiscop și apoi mitropolit al provinciei (Păcurariu, 2002, pp. 208-209; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, 2010, p. 314; Țurcanu, 2012 pp. 217-229; Buzilă, 1996, pp. 121-126), iar în Bucovina, se va păstra mitropolia de la Cernăuți, la conducerea căreia va fi ales Vladimir Repta (Nistor, 1991, p. 415; Boris Buzilă, 1996, p. 131; Nistor, 2003, p. 144.), unul dintre cei mai activi militanți pentru unire.

Importanța organizării bisericești corespunzătoare a românilor din teritoriile alipite și rolul ei în asigurarea stabilității țării și a încorporării acelor teritorii în structura națională ne-o dovedește și faptul că, în plenul Camerei Deputaților, politicieni precum Nicolae Iorga sau Ștefan Bogdan vor discuta despre ea și vor

propune diferite modalități de îmbunătățirii a structurilor organizatorice a acesteia (Bogdan, 1925, pp. 3-27)².

Dacă provinciile istorice mari vor fi organizate la nivel mitropolitan, cele două structuri fiind aproape la fel din punct de vedere al repartiției teritoriale, nu la fel vor sta lucrurile la nivel eparhial. Aici, episcopiile vor acoperi suprafețe mai mari decât cele ale județelor, unitățile administrative ce compuneau din punct de vedere teritorial suprafața țării (Constituțiunea, 1923, p. 631³), ele organizându-se după propriile principii, și fără intervenții străine, singura condiție stipulată în constituție fiind aceea a uniformității (Constituția, 1990, p. 615; Căndea, 1990, p. 494). Astfel, în Transilvania, eparhia Clujului, înființată în anul 1921, la cârma căreia se va afla până în anul 1936, Nicolae Ivan (Episcopia Clujului 1919, pp. 16-17; Gârdan, 2011, p. 79), va cuprinde aproape toată partea nordică a provinciei, respectiv Clujul, o parte a Maramureșului, Bistrița, Năsăudul, și Dejul, în vreme ce, eparhia Oradiei, înființată cu doi ani mai devreme și condusă de către Roman Ciorogariu (Vesa, 2008, p. 223; Bălan, 2009, pp. 7-10; Rusu, 2009, pp. 35-41; Codrean, 2009, pp. 11-19; Roșu, 2009, pp. 22-28; Erdei, 2009, pp. 29-33, Ciorogariu, 2009, p. 34;) va cuprinde Bihorul, Sălajul, Sătmarul și o parte a Maramureșului. În anul 1937, odată cu înființarea eparhiei Maramureșului (Un ministeriat episcopal rodnic, 1939, p. 1), condusă de Vasile Stan, care nu va funcționa însă pentru mult timp, ambele eparhii vor pierde teritoriile Maramureșului și Sătmarului.

În Basarabia, cele două eparhii sufragane ale Mitropoliei, înființate după unire, respectiv cea de la Cetatea-Albă-Ismail (A. Boldur, 1992, p. 507; Moraru, 2006, p. 90; Roșca, 2010, p. 159) și cea de la Hotin - Bălți⁴ (Cf. Stavarache, 2008; Idem, 2002; Păcurariu, 2002, p. 403) care va trece apoi în subordinea mitropoliei cernăuțene (Roșca, 2010, p. 159), vor avea și ele în subordine un teritoriu vast, al mai multor județe, același lucru fiind valabil și în Bucovina.

Protopopiatele vor fi însă cele care vor avea în subordine teritorii corespunzătoare suprafețelor unui județ, asemenea vicariatelor (de exemplu, Bucovina avea următoarele protopopiate și vicariate: Cernăuți, Ceremuș, Nistru, Berhomet, Suceava, Vicov, Câmpulung Moldovenesc, și Câmpulung Rusesc - ultimele două vicariate; Nistor, 2003, pp. 170-177).

Aceasta era situația în perioada de după unire și așa s-a păstrat ea în cea interbelică. Sosirea comunismului a adus o serie de modificări în structura

---

² De fapt, acest proiect al organizării eclesiastice a generat chiar o dispută în Camera deputaților între Iorga și Bogdan. Iată cum vedea cel din urmă organizarea celei uniforme a Bisericii Ortodoxe din cadrele României reîntregite: Eu îl văd ca o așezare pe temelii granitice a clădirii Bisericii noastre pe viitor. Organizarea Bisericii Ortodoxe Române este, în acest proiect, concentrată și ordonată într-o astfel de alcătuire, încât toate roadele acestui mecanism să se miște și să se atingă unele pe altele, influențându-se și atingându-se, fără ca să se roafă unele pe altele. Este în totul acestui proiect o armonie ce trebuie și se cuvine Bisericii mai mult decât oriunde (Bogdan, 1925, p. 5.)

³ Între unitățile administrative ale vremii existau și plasele, care nu aveau însă personalitate juridică (Ghimiș, 2010, p. 350).

⁴ A cărei suprafață se întindea, după cum arată și numele, asupra județelor Bălți și Hotin (Ureche, 2006, p. 30, pp. 64-65).

administrativă a României, prin introducerea inițială a plășilor, după modelul sovietic, apoi prin renunțarea la ele (Oroveanu, 1986, pp. 172-175), dar și prin reorganizația județelor. Nici Biserica nu va scăpa de aceste modificări, căci, dacă la începutul anului 1948, ea avea 5 mitropolii și 13 eparhii în structura Patriarhiei Române (Roman, 2009, pp. 12-15), cu timpul numărul eparhiilor a scăzut sau a crescut, iar statutul lor s-a modificat, în funcție de mai mulți factori. Astfel, eparhia Maramureșului se va desființa încă de la sosirea regimului, o mulțime de episcopi vicari vor fi retrași, iar episcopia Constanței, unde, între anii 1923-1938 va păstori Ilarie Teodorescu (Moisescu, Lupșa, Filipașcu, 1957, p. 603), va fi comasată cu cea de la Galați, ambele formând, pe toată durata regimului, Episcopia Dunării de Jos (Roman, 2009, p. 12). Vor exista însă și aspecte pozitive în ceea ce privește organizarea bisericească, cum ar fi, de exemplu, ridicarea, în anul 1973, a eparhiei Clujului la rang de arhiepiscopie (Moraru, 2001, p. 35), sau înființarea eparhiei Alba-Iuliei (Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, 2003, p. 10).

După anul 1989, în contextul libertății pe care au adus-o evenimentele din luna decembrie a acestuia, se vor reînființa noi eparhii, pe vetrele unora cu o bogată tradiție istorică, sau în centre unde acest lucru era cerut ca o necesitate pastorală. Numărul celor 13 eparhii din anul 1948, va crește, astfel că, în primul deceniu de după revoluție, ele vor ajunge să fie în număr de 27, două dintre ele având granițele în afara țării (la Vârșeț și Gyula; Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, 2003, pp. 9-10; Roman, 2009, pp. 12-15). Vor apărea eparhii noi la Tomis, Târgoviște, Argeș, Slobozia, Teleorman, Huși, Covasna și Harghita, Severin și Slatina (Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, 2003, pp. 9-10; Roman, 2009, pp. 12-15), multe dintre ele având suprafața unui județ. Cele cu suprafețe mai mari sau de o importanță istorică și pastorală aparte vor primi atunci titlul de Arhiepiscopii, spre a se deosebi de celelalte.

De asemenea, în anul 2008, din necesități pastorale, va avea loc înființarea unei noi mitropolii, cu sediul la Cluj-Napoca. Ea va purta titulatura de Mitropolia Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, va cuprinde eparhiile de Cluj-Alba-Iulia, Oradia, Maramureș și Sălaj (nou-înființată), iar episcopiile ce o constituie vor fi luate din fostul teritoriu canonic al mitropoliei Ardealului, cu sediul la Sibiu (Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, 2008, p. 15). Odată cu apariția acestei mitropolii, structura mitropolitană nu va mai corespunde întru totul repartiției zonale geografice, Ardealul istoric fiind, de acum, divizat în două mitropolii.

În anul 2012, nou-înființata mitropolie va fi reorganizată, asemenea celei de la Sibiu. Instituția clujeană va pierde în urma acestui proces Arhiepiscopia Alba-Iuliei și Episcopia Oradei, în timp ce, Mitropolia sibiană va primi cele două eparhii și Episcopia Deveii și Hunedoarei, recent înființată, care făcuse parte până atunci din Mitropolia Banatului (<http://ziarullumina.ro/document/semne-de-speranta-vreme-de-suferinta>, accesat în 03. 01. 2014).

Concluzii

Având în vedere cele prezentate anterior în cadrul lucrării noastre, nu putem decât să observăm importanța existenței unor structuri bisericești bine definite și rolul pe care l-au jucat acestea și conducătorii lor adesea, de-a lungul istoriei (Păcurariu, 2004, pp. 229-256).

Observăm de asemenea, cum, Biserica a constituit, după Marea Unire, un element ce a ajutat la unificarea administrativă a țării, prin structurile ei (de exemplu, în Basarabia; Moraru, 2006, p. 572; Nistor, 1933, p. 410; Idem, 1939, pp. 21-25), precum și felul în care, organizarea bisericească a respectat adesea structura de organizare laică a țării. Cel mai stabil element al organizării l-au constituit Mitropoliile, care au respectat zonele teritoriale ale marilor provincii cu vechime istorice, numărul lor variind de la o perioadă la alta, datorită modificărilor administrativ-teritoriale ale țării (astfel, în urma celui de-al doilea război mondial, când România a pierdut Basarabia și Bucovina, cele două mitropolii corespunzătoare acestei provincii și eparhiile lor sufragane s-au desființat).

Episcopiile, deși au reprezentat elemente de stabilitate, au depășit adesea suprafața județelor, ele fiind adesea, din punct de vedere teritorial, adevărate provincii, legate între ele prin vecinătate și smițire. Cele care au corespuns județelor, un timp îndelungat, au fost protopopiatele și vicariatele.

Ce-i drept, astăzi situația organizării bisericești diferă de cea a perioadei interbelice sau de cea din timpul comunismului, eparhiile fiind mai mici și corespunzând adesea suprafețelor județelor, iar protopopiatele mai mici și ele, corespunzând acum doar unor părți ale județelor. Nici la nivel mitropolitan, lucrurile nu mai corespund întru totul, datorită înființării, în anul 2008 a mitropoliei cu sediul la Cluj și apoi, a reorganizării ei, patru ani mai târziu. Pe baza stării existente astăzi, se poate afirma fără teama de a greși, că, Biserica Ortodoxă tinde astăzi să își restrângă teritoriul eparhiilor și să le facă mai mici (se va ajunge ca fiecare episcop să aibă în subordine un județ), după modelul altor Biserici surori, spre a fi mai ușor de păstorit (un exemplu în acest sens îl constituie Biserica Greciei. A se vedea: Stan, Stan, 2005, p. 76; Statutul Bisericii Ortodoxe a Greciei, 1977, p. 45).

Observăm așadar importanța organizării bisericești pentru viața și funcționarea instituției eclesiastice, dar și pentru stabilitatea statală și buna sa funcționare, și felul cum s-au reflectat modificările administrative ale României în structura Bisericii Ortodoxe de aici.

BIBLIOGRAFIE

1. ***, *Acte privitoare la autocefalia bisericii ortodoxe a României* (1885). București, România, Tipografia Cărților Bisericești.
2. Acu, Dumitru, Macavei, Elena, Gruia, Cătălina (2010). *Bicentenarul nașterii Mireopolitului Andrei Șaguna: lucrările celei de-a 103-a Adunare Generală a Asociațiunii ASTRA, Sibiu, 14-16 noiembrie 2008*. Sibiu, România, Editura Asociațiunii Astra.
3. ***, *Autocefalie, patriarhie, slujire sfântă: momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română – 1995* (1995). București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
4. Bălan, Nicolae (2009). Gramata mitropolitană la Întronizarea Episcopului Dr. Roman Ciorogariu. *Legea Românească*, XX (1 - serie nouă), 7-10.
5. ***, Biserica Românească în „cadrilater” (1914). *Cultura creștină*. VI (3), 91-92.
6. Boldur, A. (1992). *Istoria Basarabiei*. București, România, Editura Victor Frunză/Logos.
7. Buzilă, Boris (1996). *Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*. București/Chișinău, România/ Republica Moldova, Editura Fundației Culturale Române/ Știința.
8. Bogdan, Ștefan (1925). *Organizarea Bisericii Ortodoxe Române. Discurs rostit în Ședința Camerei Deputaților din 31 martie 1925*. București, România, Imprimeria Statului.
9. Căndea, R. (1990). Organizarea bisericească în Constituție. În Stroe, Aurelian (Ed.), *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. (pp. 476-494) București, Editura Humanitas.
10. Cătănuș, Dan (2001). *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar*. București, România, Editura Institutului Național pentru studiul totalitarismului.
11. Ciorogariu, Roman, Cea dintâi Pastorală la Praznicul Învierii Domnului. *Legea Românească*, XX (1 - serie nouă), 34-35.
12. Codrean, Ioan (2009). Episcopul dr. Roman Ciorogariu (1852-1936). *Legea Românească*, XX (1 - serie nouă), 11-19.
13. Cojocaru, Gheorghe, Itinerarul Basarabiei spre realizarea unității românești (1917-1918). În Ioan Scurtu (Ed.), *Marea Unire din 1918 în context european*, (pp. 109-140), București, Editura Enciclopedică – Editura Academiei Române, București.
14. *** (1990). Constituțiunea promulgată cu decretul regal No. 1360 din 28 martie 1923 și Publicată în Monitorul Oficial No 282 din 29 martie 1923. În Stroe, Aurelian (Ed.), *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. (pp. 630-639) București, Editura Humanitas.
15. Darie, Vlad, coord. (2012). *Cronica Basarabiei 1914-1944: mărturii din presa timpului și imagini de epocă*. Chișinău, Republica Moldova, Moldpress.

16. Dobrescu, Nicolae (1906). *Întemeierea Mitropoliei și a celor dintâi mănăstiri din țară*. București, România, Tipografia Cărților Bisericești.
17. ***, *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (2010). București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
18. Eppel, Marius (2006). *Un mitropolit și epoca sa: Vasile Mangra (1850-1918)*. Cluj-Napoca, România, Editura Presa Universitară Clujeană.
19. Eppel, Marius (2004). *Vasile Mangra: activitatea politică 1875-1918*. Cluj-Napoca, România, Editura Presa Universitară Clujeană.
20. Eppel, Marius (2000). *Vasile Mangra (1850-1918): contribuții la cunoașterea vieții și activității lui*. Arad, România, Editura Mirador.
21. Eppel, Marius (2007). *Vasile Mangra - Corespondență, vol. 1 și 2*. Cluj-Napoca, România, Editura Presa Universitară Clujeană.
22. ***, Episcopia Clujului (1919). *Foaia Diecezană*, XXXIV (17), 16-17. .
23. Erdei, Miron (2009). Episcopul Roman Ciorogariu – un predicator vechi pentru timpuri noi. *Legea Românească*, XX (1 - serie nouă), 29-33.
24. Gârdan, Gabriel-Viorel (2011). Ctitoriile episcopului Nicolae Ivan. *Tabor*, V (9), 76-86.
25. Ghimiș, Alexandra (2010). *Organizarea administrativ-teritorială a României în lumina prevederilor Constituției din 1923, text de doctorat (ms.)*. Cluj-Napoca, România.
26. Hagiogu, Sterie T., Noe, Constantin, Muși, Vasile Th. (2005). *Colonizarea macedoromânilor în cadrilater*. București, România, Editura Etnologică.
27. Halipa, Pantelimon, Moraru, Anatolie (1991). *Testament pentru urmași*. Chișinău, Republica Moldova, Editura „Hyperion”.
28. Halilppa, Pan (2001). *Publicistică*, Chișinău, Republica Moldova, Fundația Culturală Română.
29. Hitchins, Keith (1999). *A nation affirmed: the romanian national movement in Transylvania 1860-1914*. Bucharest, Romania, The Enciclopaedic Publishing House.
30. Micu, Gabriel (2012). *Basarabia, România și geopolitica marilor puteri*. Chișinău, Republica Moldova, Editura Pontos.
31. Moiescu, Gheorghe, Lupșa, Ștefan, Filipașcu, Alexandru (1957). *Istoria Bisericii Române. Manual pentru institutele teologice, vol. II (1632-1649)*. București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
32. Morar, Anton (1995). *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. Chișinău, Republica Moldova, f. ed.
33. Moraru, Alexandru (2006). *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-200. vol. III, Tom 1 - „Biserică. Națiune. Cultură”*. București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
34. Moraru, Alexandru (2001). *Scurt istoric al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului*. Cluj-Napoca, România, Editura Renașterea.
35. Nandriș, Grigore (1931). *Un document privitor la împărțirea Mitropoliei Țării Românești (1372-1373)*. Cluj, România, Editura Cartea Românească.

36. Nistor, Ion (1939). *Bessarabia and Bukovina, vol. II*. Bucharest, România, Romanian Academy Press.
37. Nistor, Ion (1933). *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, România, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”.
38. Nistor, Ion (2003). *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor transilvăneni*. Rădăuți, România, Editura Septentrion.
39. Nistor, Ion (1991). *Istoria Bucovinei*. București, România, Editura Humanitas.
40. Oroveanu, Mihai T. (1986). *Organizarea administrativă și sistematizarea teritoriului Republicii Socialiste România*. București, România, Editura Științifică și Enciclopedică.
41. Păcurariu, Mircea, Cherescu, Pavel, ed.. (2010). *Istoria Mitropoliei Țării Românești: studii publicate în anul 1959, la împlinirea a 600 de ani de existență*. București, România, Editura Trinitas.
42. Păcurariu, Mircea (2002). *Dicționarul Teologilor Români*. București, România, Editura Enciclopedică.
43. Păcurariu, Mircea (2004). *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. 1*. Iași, România, Editura Trinitas.
44. Roman, Emilian-Iustinian (2009). *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române de la 1948 și până la 2008. Prezentare comparativă*. Iași, România, Editura Performantica.
45. Roșca, Nuțu (2010). *Basarabia și ministrul întregitor Daniel Ciugureanu*. Chișinău, Republica Moldova, Editura Prut Internațional.
46. Roșu, Elisaveta (2009). Roman Ciorogariu în contextual curentelor ideologice și politice din perioada interbelică. *Legea Românească*, XX (1 - serie nouă), 22-28.
47. Rusu, Dorel Octavian (2009). O perlă între ctitoriile ciorogariene: reședința episcopală din Oradea. *Legea Românească*, XX (1- serie nouă), 35-41.
48. Scurtu, Ioan, coord. (1994). *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*. București, România, Editura Europa Nova și Tempus.
49. Stan, Alexandru, Stan, Michael-Williams (1989). *Statutele Bisericilor Ortodoxe sud-dunărene (al Bisericii Ortodoxe a Greciei, al Bisericii Ortodoxe a Bulgariei, al Bisericii Ortodoxe a Serbiei)*. București, România, Editura Plidner & Plidner., București/ Târgoviște.
50. *** (1977). *Statutul Bisericii Ortodoxe a Greciei*. Atena, Grecia, Editura „Apostoliki Diakonia”, a Bisericii Greciei.
51. *** (2008). *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*. București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
52. *** (2003). *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*. București, România, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
53. Stavarache, Dumitru (2002). *Mitropolitul Visarion Puiu: documente din pribegie (1944-1963)*. Pașcani, România, Editura Moldopress.

54. Stavarache, Dumitru (2008). *Mitropolitul Visarion Puiu: relațiile cu bisericile din Athos: documente (1905-1957)*. Târgoviște, România, Editura Artpress.
55. Șaguna, Andrei (1923). *Memoriile Arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846-1871*. Sibiu, România, Tipografia Arhidiecezană.
56. Țurcanu, Ion (2012). *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău, Republica Moldova, Editura Cartdidact.
- ***, Un ministeriat episcopal rodnic (1939). *Renașterea*, XVII (7), 1.
57. Ureche, Valeriu (2006). *Organizarea administrativ-teritorială a României (1918-2006)*. Timișoara, România, Editura Eurostampa.
58. Vesa, Pavel (2008). *Clerici cărturari arădeni de altădată*. Arad, România, Editura Gutenberg Univers.
59. <http://ziarullumina.ro/document/semne-de-speranta-vreme-de-suferinta>, accesat în 03. 01. 2014